

УДК 303.446:[338.49:796.332](477.54-25+497.223)

DOI: 10.26565/2227-6505-2022-34-05

**ПОЧАТОК РОЗБУДОВИ ФУТБОЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ  
У ЛЬВОВІ Й ХАРКОВІ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В ТРАНСФЕРІ ЗНАНЬ  
У ВКАЗАНУ ГАЛУЗЬ СПОРТУ  
наприкінці XIX – на початку XX ст.**

**Д. В. Миколенко**

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна  
dmykolenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-3953-6510>

*Інфраструктура є однією з основних складових сучасної футбольної індустрії. Велике значення при цьому має наявність ігрових майданчиків, спортивних комплексів і стадіонів з потужним освітленням і трибунами для глядачів, об'єктів торгівлі спортивними товарами, музеїв різних команд і клубів. Такі споруди почали з'являтися в Центральній-Східній Європі наприкінці XIX – на початку XX століть.*

**Мета.** Метою нашого дослідження є порівняння практик трансферу знань у футбольну інфраструктуру Львова та Харкова.

**Методологія дослідження.** Під поняттям «трансфер знань» ми розуміємо передачу розроблених у Західній Європі технологій у футбольну інфраструктуру Львова і Харкова з подальшим їх втіленням мешканцями міст у будівництво відповідних спортивних споруд.

**Наукова новизна.** У даній роботі вперше робиться спроба компаративного аналізу процесу трансферу знань про футбольну інфраструктуру у двох неспортових містах – Львові і Харкові, що перебували у складі двох різних імперій – Австро-Угорщині і Росії. Це дає можливість уточнити чинники, які визначали специфіку вказаного процесу, а також встановити спільні риси розповсюдження інформації про правила облаштування стадіонів і футбольних площадок.

**Висновки.** У найбільшому місті Слобожанщини іноземці, які працювали на одному з підприємств, створили зразок футбольної інфраструктури на кшталт того, що вони бачили у себе на батьківщині. Пізніше харківські шанувальники футболу послуговувалися ним як взірцем для будівництва нових ігрових майданчиків. У Львові ж ініціатива започаткування елементів футбольної інфраструктури належить місцевим мешканцям – представникам спортивних товариств і навчальних закладів. Важливим способом поширення знань про розбудову футбольної інфраструктури у Львові стала публікація брошур на вказану тематику. Наприкінці XIX – на початку XX століття вони виходили друком як польською, так і українською мовами. А от у Харкові зазначених практик ми не спостерігаємо.

**Ключові слова:** футбол, інфраструктура, Львів, Харків, стадіон, ігровий майданчик, трансфер знань.

*Infrastructure is one of the main components of football industry today. Grounds, sports complexes and stadiums with stands for spectators, sporting goods stores, museums of various teams and clubs are important. These buildings began to appear in Central-Eastern Europe in the late XIX and early XX centuries.*

**Purpose.** The purpose of this study is comparison of knowledge transfer about football infrastructure in Lviv and Kharkiv.

**Research methodology.** We understand concept of "transfer of knowledge" as a transfer of technologies developed in Western Europe to the football infrastructure of Lviv and Kharkiv with their implementation in the construction of appropriate sports facilities.

**Scientific novelty.** *In this work, for the first time, we made to compare the process of knowledge transfer about football infrastructure in two non-port cities – Lviv and Kharkiv, which were part of two different empires – Austria-Hungary and Russia. This makes it possible to clarify the factors that determined the specifics of the specified process, as well as to establish common features of the dissemination of information about the rules for arranging stadiums and football fields.*

**Conclusions.** *In the largest city of Slobozhanshchyna, foreigners who worked at one of the factories created football ground. British and Belgians used his knowledge that they had received in their homeland. Even then, Kharkiv football fans used it as example for building their own playgrounds. In Lviv, the initiative to start sports infrastructure belonged to local residents. They were represented by sports clubs and educational institutions. An important way to spread knowledge about the development of football infrastructure in Lviv was the publication of brochures on this topic. In the late XIX – early XX century they were published in Polish and Ukrainian. We don't see these practices in Kharkiv.*

**Key words:** *football, infrastructure, Lviv, Kharkiv, stadium, ground, knowledge transfer.*

Кінець XIX – початок XX століття – це період бурхливої модернізації в Європі. Друга промислова революція та урбанізація змінили спосіб життя й дозволили мешканцям міст. Все більше людей займалося спортом для розваги та зміцнення здоров'я. Водночас у Європі утворилися перші футбольні товариства, а їхні вболівальники почали стежити за регулярними змаганнями.

Інтерес до футболу зростає і в Центрально-Східній Європі. У цьому регіоні знаходилися багатонаціональні держави – Австро-Угорська, Російська та Османська імперія, соціальна, економічна і культурна модернізація яких характеризувалася втіленням західноєвропейських практик та збереженням місцевого колориту. Поступово і на їхніх теренах футбол перетворювався на популярну гру для здоров'я, тонусу і розваги.

Нині інфраструктура є однією з основних складових футбольної індустрії. Велике значення при цьому має наявність спортивних баз, ігрових майданчиків, стадіонів із системами освітлення і трибунами для глядачів, спеціалізованих торгових об'єктів з різною атрибутикою, спортивним одягом і взуттям, музеїв національних збірних і клубів. Ті чи інші вказані споруди почали з'являтися в країнах Центрально-Східної Європи наприкінці XIX – на початку XX століття.

Розвиток футбольної інфраструктури дещо поверхово розкривається у деяких наукових працях з історії футболу [2; 3; 4; 6; 10]. Метою ж нашого дослідження є порівняння практик трансферу знань у розбудову футбольної інфраструктури двох міст України – Львова і Харкова, приклад яких є доволі показовим у контексті розвитку Центрально-Східної Європи. Наприкінці XIX – на початку XX століття Львів був найбільшим населеним пунктом Східної Галичини у складі Цислейтанії (австрійської частини Дуалістичної імперії), а Харків – губернським і водночас індустріальним центром Російської імперії.

Під поняттям «трансфер знань» ми розуміємо передачу розроблених у Західній Європі технологій у футбольну інфраструктуру Львова і Харкова з подальшим їх втіленням мешканцями міст у будівництво відповідних спортивних споруд. Вказане явище відіграло важливу роль і в процесі модернізації Центрально-Східної Європи, яка упродовж XIX – на початку XX століття також запозичувала практики, винаходи та інновації, згенеровані у Великій Британії, Франції, Німеччині, Італії.

У другій половині позаминулого та на початку минулого століть населення Львова – тогочасної столиці Королівства Галичини і Володимирії (коронного краю держави Габсбургів) – стрімко зростало. 1880 року воно становило 103 тисячі осіб, десять років потому – вже близько 119 тисяч, а 1900 року – майже 150 тисяч. У 1910 році чисельність мешканців Львова перевищувала 200 тисяч осіб. Етнічний склад громадян міста заслуговує окремої уваги. Так, 1900 року більшість містян представляли поляки – 49,4 %, частка євреїв дорівнювала 26,5 %, а українців – лише 19,9 % [11]. У Львові функціонувало декілька гімназій, університетів, спортивних товариств, а також великих промислових підприємств – фабрик, а саме:

сільськогосподарських машин, котлів і pomp Фердинанда Пітча; горілок і лікерів Йосифа Адама Бачевського; консервів Зигмунта Рукера [1]. За таких умов у місті відбувався трансфер знань в одну із галузей спорту – футбол – з подальшим їх втіленням у будівництво відповідних спортивних споруд.

Перші уявлення про футбол як вид спорту і спосіб дозвілля виникли у Львові 1889 року, коли поляк, викладач місцевої учительської семінарії Едмунд Ценар (1856–1913 рр.), побувавши у Великій Британії, повернувся на батьківщину з м'ячем для цієї гри та зі знаннями про її правила і основи будівництва місць проведення матчів. На той час саме Туманний Альбїон задавав стандарти у зведенні спортивних споруд з трибунами для глядачів та розміткою поля, на які орієнтувалися у континентальній Європі. Зокрема, 1861 року було збудовано стадіон «Філд Мілл» у Менсфілді, наступного року шанувальники гри вперше змогли побувати на «Бремолл Лейн» у Шеффільді, 1877 року почав функціонувати «Стемфорд Бридж» у Лондоні, рік потому – «Діпдейл» у Престоні, 1880 року – «Сент-Джеймс Парк» у місті Ньюкасл-апон-Тайн. По завершенні своєї подорожі Е. Ценар у 1891 році опублікував польською мовою посібник «Гімнастичні ігри шкільної молоді», в якому стисло виклав правила футболу. Щоправда чіткі критерії будівництва елементів відповідної інфраструктури автор не сформулював [6, с. 12].

Втім, бажання спізнавати навички футболу зумовлювало виникнення у місті хоч і доволі примітивних, та все ж придатних для гри спортивних майданчиків. 1892 року викладачі Львівської учительської семінарії об'єдналися у «Вчительський гурток» та вирішили демонструвати гру публічно, щоб учні поступово опановували навички футболу. Перш за все вони облаштували майданчик біля Стрийського цвинтаря, де нині розташовується одна із будівель Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Розрівняне поле для тренувань і самої гри мало розмір 80 на 90 кроків без розмічених бокових ліній, кутових позначок, центрального кола і штрафних майданчиків. Перед початком поєдинку кожні з футбольних воріт позначалися двома купами одягу (пізніше у часі – прапорцями), що розкладалися на відстані 12 кроків одна від одної. 1892 року на цьому ж полі під час Першого злету гімнастичного товариства «Sokół» («Сокіл») представники «Вчительського гуртка» з метою подальшої популяризації футболу провели показовий шестихвилинний поєдинок (до першого голу) перед чималою кількістю глядачів [6, с. 13].

Наприкінці 1892 року член товариства «Sokół» інженер Недзельський побував у Одесі, де мав можливість побачити гру у футбол британських моряків – частих гостей українського портового міста, мешканці якого з інтересом спостерігали за забавою іноземців. У вільний від служби час матроси і офіцери охоче демонстрували власні навички та пояснювали футбольні правила одеській публіці. При цьому вони не підготовляли спеціально обладнані місця для гри, тому нові знання про засади спорудження елементів необхідної спортивної інфраструктури Недзельський не отримав. Та все ж, повернувшись у Львів, він з ентузіазмом взявся популяризувати футбол та запровадив регулярні заняття з цього виду спорту для молодих членів гімнастичного товариства «Sokół» [10]. Завдяки йому, кількість бажаючих зіграти в англійську забаву поволи зростала.

Згадуючи ті часи, Е. Ценар зазначав, що станом на 1892 рік у Львові справжній м'яч був лише у користуванні викладачів учительської семінарії [10]. Цей факт вказує на невисокий рівень популярності футболу в місті. Проте поступово ситуація змінювалася.

Важливою подією у галицькому місті стало будівництво 1894 року на території парку імені Яна Кілінського (нині Стрийський парк) стадіону в британському стилі з полем розміром 100 на 120 м і трибунами на 7 тисяч місць [2]. Передбачалося, що у майбутньому цією спорудою будуть послуговуватися для проведення різних видів змагань та урочистостей. Саме тут 14 липня 1894 року під час головної події року – Галицької крайової виставки – відбулися покази гімнастичних вправ і перший задокументований футбольний матч в історії Польщі та України між львівською і краківською командами регіональних відділів товариства «Sokół», представлених виключно поляками. Місцеві видання «Gazeta Lwowska», «Dziennik Polski», «Gazeta Narodowa», «Kurjer Lwowski», «Nowa Reforma» та «Wiek Nowy» на своїх шпальтах

коротко висвітлили цю подію, підкресливши: «На стадіоні не було воріт. На двох коротших сторонах поля містилося по дві триметрові тички. Ворота, згідно зі стандартом, мали ширину 12 кроків» [10]. З роками спортивна споруда у парку імені Яна Кілінського зазнавала оновлювалася. 1906 року вона поповнилася велотреком Львівського клубу циклістів і моторовців. Велосипедистам було передано у власність і стадіон. Таким чином, у Львові з'явився зразок для зведення аналогічних споруд.

Невдовзі польське гімнастичне товариство «Sokół» вирішило побудувати стадіон для власних потреб. 1895 року міська влада Львова виділила гімнастам земельну ділянку для спорудження спортивного комплексу поблизу Личаківського парку. Через два роки реалізація проєкту, авторами якого були архітектори Іван Левинський і Едгар Ковач, завершилася. Сукупність спортивних споруд універсального призначення являла собою: футбольне поле стандартних розмірів з дерев'яними воротами, біговими доріжками довкола і трибунами на 30 тисяч глядачів; критий кінний манеж; зали для занять гімнастикою і фехтуванням. Рік потому на території з'явилося ще й службове приміщення у закопанському стилі. На той час це був найкращий спортивний комплекс не тільки Львова, а й усієї Австро-Угорщини [10].

Поява стадіонів розширювала можливість популяризації гри і тренувань. Як наслідок, наприкінці XIX століття у місті створювалися все нові й нові офіційно зареєстровані спортивні товариства, яким належала ініціатива розбудови футбольної інфраструктури. Зокрема, 3 серпня 1893 року за пропозицією громадського діяча і видавця Володимира Лаврівського (1850–1936 рр.) українці Львова заснували власне гімнастичне товариство «Сокіл»\*. Саме В. Лаврівський 1900 року опублікував власним коштом футбольні правила українською мовою у спеціальній брошурі «Копана. Association Football»\*\*, деякі сторінки якої присвячені критеріям спорудження ігрового майданчика: розмірам, розмітці, вимогам до покриття поля та виготовленню воріт [5, с. 3-4]. Фактично ці інструкції давали наглядну можливість створювати нові спортивні майданчики для гри і тренувань.

Інший розділ брошури стосується ще одного важливого атрибуту футболу – м'яча [5, с. 5]. Автор доводить до відома читачів необхідні розміри цього виробу та ознайомлює з його складовими, які являли собою внутрішню гумову камеру з ніпелем для накачування повітря та покриття зі зшитих шнурівкою панелей із натуральної шкіри. Послугуючись інструкціями В. Лаврівського, ремісники, які мешкали у Львові, могли б без проблем виготовити такий м'яч у власних майстернях.

Помітну роль у популяризації знань про футбол у Львові відігравали й мешканці інших міст Австро-Угорської імперії. Наприклад, 1900 року чех Йозеф Вейтруб, приїхавши у місто, організовував тренування для всіх охочих. Проте, саме львів'яни найбільш ефективно посприяли поширенню інформації про норми розбудови елементів футбольної інфраструктури. Наслідуючи В. Лаврівського, 1906 року свою чергову роботу під назвою «Забави і гри рухові. Частина III. Копаний м'яч» опублікував представник української громади міста, педагог, організатор, фундатор, теоретик і практик фізичної культури Іван Боберський (1873–1947 рр.), присвятивши їй саме футболу, зокрема вимогам до ігрового поля [6, с. 13].

Завдяки активності таких особистостей, як Е. Ценар, В. Лаврівський, Й. Вейтруб та І. Боберський популярність футболу у Львові продовжувала зростати, а команд ставало все більше. Для прикладу, в 1903 році учні 3-ї і 6-ї гімназій створили клуб «Lecchia» («Лехія»)\*, вихованці 1-ї реальної школи – товариство «Slava» («Слава»), змінивши наступного року його назву на «Czarni» («Чорні»). 24 червня 1904 року було зареєстровано спортивне товариство

\* З 1906 року товариство почало називатися «Сокіл-Батько», проте офіційно у статуті нова назва була зафіксована 8 червня 1914 року.

\*\* Перша книжка українською мовою про вид спорту, який нині зазвичай називають футболом. Оскільки на початку XX століття не існувало унормованих правил української літературної мови, автор послуговувався тогочасним галицьким варіантом із використанням слів, які нині сприймаються як діалектизми. До речі, у чехів теж футбол – kopaň.

\* Назва походить від колишнього та альтернативного визначення Польщі, все ще представленого декількома мовами Східної Європи і Близького Сходу.



«Український Кружок Русских Студентов Львовской Политехники» Того ж року в 4-й гімназії сформувався Гімнастично-спортивний клуб, який у 1907 році об'єднався з «Lechia» у клуб «Pogoń» («Погоня»). Втім, згодом «Lechia» відновила свою самостійну діяльність. 1907 року заснувалася ще одна команда – «Україна», а наступного року львівські євреї створили товариство «Hasmonea» (назва на честь стародавньої династії Хасмонеїв, що правила в Юдеї). Регулярні змагання, у тому числі й спроба проведення першості Львова у 1907 році, організація чемпіонатів Галичини у 1912, 1913 і 1914 роках, створення 25 червня 1911 року федерації – Союзу польського футболу – все це сприяло збільшенню кількості шанувальників цієї гри у місті [4, с. 13].

Формування футбольних товариств та проведення регулярних змагань вимагали будівництва нових об'єктів інфраструктури. Восени 1911 року Іван Боберський ініціював викуп земельної ділянки із занедбаним велотреком у Стрийському парку для спорудження спортивного комплексу з футбольним стадіоном «Український город». Для цього планувалося залучити ресурси заможних львів'ян з подальшим викупом у них українським товариством «Сокіл» вказаної території. Пропозицію Івана Боберського підтримали Микола Шухевич, Тадей Соловій, Кость Паньківський, Степан Федак, Микола Заячківський, Лесь Кульчицький, Кость Левицький та Іван Сполітакевич. Ділянку під комплекс надали вже зі своєї приватної землі Юзеф та Клементина-Наталія Левицькі, завдяки чому питання з територією під будівництво було вирішено на користь товариства «Сокіл», випередивши при цьому польський клуб «Pogoń», який теж претендував на землю. Проект «Український город» коштував 133 тисячі 855 австрійських корон. Комплекс розташовувався на земельній ділянці розміром 190 на 120 м та включав у себе футбольне поле (160 на 70 м), три тенісні корти, легкоатлетичні доріжки, велосипедний трек з довжиною кола 400 м, трибуну для глядачів на 270 місць. Вхід на стадіон був з боку вулиці Козельницької. На цьому спортивному майданчику крім команди «Сокіл» свої матчі проводив футбольний клуб «Україна» [6, с. 14]. Поступово збираючи кошти на викуп всієї площі, станом на середину 1920-х років «Сокіл» володів шістьма діляками; залишалося ще чотирнадцять.

У свою чергу клуб «Pogoń», який з 1908 року орендував стадіон Львівського клубу циклістів і моторовців у парку імені Яна Кілінського, домігся від магістрату дозволу на спорудження власного спортивного майданчика на фільварку Боднарівка, що поблизу нинішньої міської вулиці Стрийської [6, с. 15]. Відкриття стадіону з трибунами для глядачів на 10 тисяч місць відбулося 1 травня 1913 року. Інші товариства – «Czarni» і «Hasmonea» – побудували свої спортивні арени 1923 року, вже під час перебування Львова у складі Польщі.

Таким чином, провідну роль у популяризації футболу як виду спорту у Львові відіграли не іноземці, а місцеві мешканці – представники навчальних закладів і спортивних товариств. Саме вони посприяли поширенню інформації про правила будівництва елементів відповідної спортивної галузі. При цьому знання про футбол і його атрибути вони отримували за кордоном – у Великій Британії і Росії, а також в інших містах Австро-Угорщини. Семінарії, гімназії, а згодом і футбольні клуби, взяли на себе роль інституцій, які почали споруджувати ігрові майданчики. Упродовж XIX та на початку XX століття у місті з'явилися і стадіони з трибунами для глядачів на 7, 10 і, навіть, 30 тисяч місць, що свідчило про значний інтерес громадськості Львова до спорту, і, зокрема, футболу. Поліетнічність міста створювала конкурентне середовище для польських, українських і єврейських клубів не тільки на ігрових майданчиках, а й у прагненні забезпечити саме собі кращі умови для тренувань і проведення змагань, тобто реалізувати плани щодо власної інфраструктури. При цьому водночас серед представників національних громад Львова поширювалася інформація про правила будівництва футбольних майданчиків. Спортивні комплекси зі стадіонами, біговими доріжками, велотреками і тенісними кортами на початку XX століття частково вже слугували об'єктами для отримання прибутку, а, отже, їх можна вважати бізнес-проектами. Наприклад, відносний попит мала оренда тенісних кортів.

У порівнянні зі Львовом, Харків, як великий індустріальний центр Російської імперії, наприкінці XIX – на початку XX століття був більшим за чисельністю населення містом: у

1897 році там проживало 173 тисячі 989 осіб, а 1913 року – вже 244 тисячі 700 мешканців, що приблизно на 20 тисяч більше, аніж на той час у Львові. Згідно з переписом 1897 року, 25,9 % містян вважали українську мову рідною для себе, а 63,2 % – російську [7]. На початку минулого століття у Харкові функціонували розгалужені транспортні комунікації, підприємства, університет, гімназії та спортивні організації. У місті постійно мешкали іноземці – промисловці, банкіри, торговці, інженери, кваліфіковані робітники місцевих заводів.

Перше футбольне поле в Харкові збудували пізніше, чим у Львові – аж у 1907–1908 роках. Це пояснюється меншою на той час популярністю гри у Російській імперії, аніж в Австро-Угорщині. Зробили це британські й бельгійські спеціалісти заводу з виробництва сільськогосподарських машин і знарядь акціонерної компанії «Товариство М. Гельферіх-Саде». Футбольне поле знаходилося на вулиці Старо-Московській, називалося «Саде-Парк», але не збереглося до наших днів. Нині на його місці за адресою проспект Героїв Харкова, будинок 103 стоїть будівля універмагу «Харків». Ігровий майданчик мав зручне розташування, оскільки сполучувався з центральною частиною міста кінною залізницею. Трибун для глядачів на ньому не існувало. Інженери і робітники заводу послуговувалися ним в основному лише для підтримки здоров'я, гарного настрою та тону. Корінні харків'яни не часто грали на цьому полі. Але значення споруда мала велике, адже саме вона стала зразком для будівництва нових майданчиків та сприяла популяризації гри як виду спорту. В одному з інтерв'ю відомий футболіст Іван Натаров зазначав, що кожен футболіст-початківець мріяв зіграти на цьому полі, а йому самому нагода зробити це вперше трапилася влітку 1913 року. Харків'янин згадував, що власники не забороняли місцевій публіці тренуватися на майданчику, а після започаткування регулярних змагань у місті «Саде-Парк» став ще більш доступним [3, с. 8-9]. Добре знаючи особливості влаштування цього ігрового поля, мешканці Харкова створювали за його зразком інші – найчастіше на місці пустирів.

Втім, на початку ХХ століття футбол у місті ще не був найбільш популярним видом спорту. Підтвердженням цього є декілька фактів. 1 квітня 1900 року «Харківське товариство сприяння фізичному вихованню дітей та піклування ними» направило свій статут на розгляд місцевому губернатору. Добродійна організація мала намір проводити систематичні практичні заняття з садівництва, гімнастики, плавання, фехтування, танців, веслування, їзди на велосипеді, стрільбі по мішенях, верховій їзді. А от футбол навіть не згадувався у переліку видів діяльності [12, ф. 3, оп. 283, од. зб., 32, арк. 12]. До 1910 року в харківських газетах про цю спортивну гру мова також не йшла. У центрі їхньої уваги були кінні перегони, змагання з яких проводилися на іподромі.

Та все ж поступово популярність гри зростала. Вказану тезу підтверджує відкриття на початку минулого століття торгових об'єктів з продажу футбольного інвентарю. Зокрема, громадянин Австро-Угорщини, вчитель гімнастики в школах Харкова Едуард Малі реалізовував крам у Шляпному провулку, де можна було придбати або замовити добротні м'ячі та бутси [7]. Крамниця Шиллінгера на Миколаївському майдані та майстерня Гаврика Гарагуля на перетині території Миколаївського майдану й вулиці Московської теж пропонували подібний товар [3, с. 9]. Крім того, влітку 1908 року в органах місцевої влади відбулася офіційна реєстрація колективу «Первая харьковская футбольная команда» у складі 30 чоловік, а на початку 1910 року сформувалися «Вторая харьковская футбольная команда» та спортивний клуб «СК М. Гельферіх-Саде». Того ж року на полі іподрому за присутності глядачів\* відбувся показовий футбольний матч, в якому взяли участь команди «СК М. Гельферіх-Саде» та «Первая харьковская футбольная команда». Відтоді в місті почали регулярно проводитися футбольні змагання. Їх організували на різних міських майданчиках, споруджених футбольними товариствами. На одному із них, який знаходився в кінці вулиці Чернишевській, 1910 року було зіграно матч між «Первой» та «Второй» футбольними

\* 1899 року на Харківському іподромі були збудовані дерев'яні трибуни. Тривалий час це було єдине місце, спеціально обладнане для глядачів.

командами, про що вперше написала харківська преса [9]. Новостворені футбольні колективи представляли як мешканці міста, так і іноземці – британці й бельгійці, на відміну від Львова, футбольні товариства якого мали національні склади. Лише одного разу в 1911 році на полі харківського «Саде-Парку» було проведено матч між «російською» і «британською» збірними командами.

Влітку 1910 року сини бельгійських і німецьких підприємців заснували в Харкові перший приватний спортивний комплекс – елітний «Стортинг-клуб». Він знаходився у Земському парку на місці нинішнього спортивного містечка Центрального парку, мав футбольне поле, павільйон з роздягальнями та чотири тенісні корти [3, с. 12]. Дістатися до нього можна було екіпажем. Майданчик комплексу був збитковим для власників, тому функціонував також для розваг і тренувань. А от тенісні корти приносили прибуток. Ще одне футбольне поле товариства «Стортинг-клуб» розташовувалося поблизу вовномийної фабрики Г. С. Алексеева на Новій Баварії. Робітники підприємства не мали доступу до нього, тому, сформувавши команду «Алексеевский клуб», побудували неподалік власний футбольний майданчик. Сам фабрикант Г. С. Алексеев був почесним головою «Стортинг-клубу», а управляли ним іноземці: А. Венер, Ю. Шольдерер, Г. Гришан, А. Вельц.

У червні 1912 року «Стортинг-клуб» уклав з харківською міською владою угоду про оренду землі у Третьому міському парку (нині Центральный парк) вздовж Сумського шосе [12, ф. 45, оп. 4, од. зб., 11606, арк. 3]. Наступного року 18 березня товариство отримало дозвіл на будівництво спортивного майданчика, кортів і павільйонів. При цьому обумовлювалася заборона споруджувати на земельній ділянці будь-що без узгодження з владою міста, а також відкривати ресторани й буфети для торгівлі алкогольними напоями та відвідувати спорткомплекс безкоштовно [12, ф. 45, оп. 4, од. зб., 11606, арк. 3]. Як бачимо, процедура отримання дозволу на будівництво була досить тривалою та забюрократизованою.

Інші новостворені у місті футбольні команди також почали споруджувати власні майданчики для гри. Це і вже вище згадуваний «Алексеевский клуб» – на Новій Баварії поблизу вовномийної фабрики, і команда «Маяк» – на Журавлівці неподалік від місцевої церкви. На нових майданчиках не існувало трибун для вболівальників, а якість покриття полів була досить низькою [3, с. 9]. Деякі команди – «Горец», «Виктория», «Ермак», «Диана», «Спартанец», «Марианна», «Орёл», «Банзай», «Хризантема», «Модерн», «Надежда», «Моряк», «Проводник», «Цап-Царап» – не мали власної землі, надання якої забезпечувала місцева влада, тому грали на пустирях та використовували переносні ворота, виготовлені з деревини.

Футбол набував популярності і серед молоді міських навчальних закладів. Гімназисти та студенти університету грали на імпровізованих майданчиках і пустирях. Зокрема, два поля навпроти районної лікарні (нині на їхньому місці знаходиться Сумський ринок, а також будинки по вулиці Культури) користувалися популярністю серед учнів 2-ї та 3-ї гімназій. Дещо пізніше вихованці Комерційної школи побудували для власних потреб футбольні майданчики на вулиці Пушкінській, 88 [3, с. 21].

Всі вищевказані новозбудовані футбольні поля не були обладнані місцями для глядачів, що свідчило про недостатньо високу популярність гри серед місцевої публіки. Виключенням, як і раніше, був Харківський іподром, де час від часу продовжували проводитися матчі. 1914 року на ньому завершилося будівництво бетонних трибун, розташованих уздовж бігового кола. Ця споруда у стилі романтичний модерн була спроектована відомими архітекторами Здиславом Харманським та Олександром Гінзбургом [10]. Вже під час Першої світової війни у 1916 році реконструкції зазнав і футбольний майданчик «Саде-Парк», на якому іноземні інженери і робітники заводу побудували більш сучасне поле з дренажною системою, спеціальною дерев'яною трибуною для глядачів, душовою і роздягальнею. Новий майданчик був засіяний травою, спеціально привезеною з Британських островів [3, с. 8].

Отже, у перші двадцять років минулого століття футбол дуже швидко набув популярності серед харків'ян. У місті почали функціонувати декілька футбольних майданчиків, крамниці з продажу спортивного товару, перший стадіон з трибунами для

вболівальників. Іноземці, які працювали на промислових підприємствах, першими створили взірць футбольної інфраструктури, на кшталт того, що вони бачили у себе на батьківщині. Вже пізніше харківські шанувальники футболу послуговувалися ним як орієнтиром для спорудження нових майданчиків для гри. У Львові ж ініціатива розбудови елементів футбольної інфраструктури почала втілюватися в життя раніше, ще наприкінці XIX століття, та належала місцевим мешканцям – переважно представникам спортивних товариств і навчальних закладів (семінарій, гімназій і університетів). Вони особисто спізнавали зразки таких споруд у Великій Британії та в інших містах Австро-Угорщини. У Харкові вихованці навчальних закладів і клубів так само долучилися до будівництва футбольних майданчиків, але пізніше – аж на початку XX століття, та спромоглися спорудити лише доволі примітивні поля на пустирях без трибун для глядачів, розмітки і навіть стаціонарних воріт.

Станом на 1918 рік у Львові функціонувало чотири стадіони з трибунами для глядачів, а у Харкові – лише один (без врахування іподрому, де також організовувалися матчі), що свідчить про більш розвинуту культуру вболівальницької підтримки львів'ян та ширшу популярність спортивних змагань серед пересічних підданих Габсбурзької імперії. За критеріями якості відповідної інфраструктури галицьке місто переважало слобідське. Це було зумовлено його географічною і культурною близькістю до Західної Європи – колиски футболу як виду спорту. Формуванню сприятливого середовища, що визначило активізацію будівництва відповідних спортивних об'єктів, посприяла конкуренція між товариствами із представників національних общин Львова – поляків, українців і євреїв. У Харкові такого суперництва не відбувалося. Склади команд і клубів не мали вираженого етнічного характеру, із самого початку створення були інтернаціональними і представляли радше різні райони населеного пункту. Якщо ж порівнювати у двох містах кількість футбольних майданчиків безпосередньо для гри, то Харків у цьому питанні мав перевагу. Вказаний факт зумовлювався різницею у кількості мешканців населених пунктів і, як наслідок, наявністю понад двадцяти команд у слобожанському місті та всього лиш десяти у галицькому. Проте, як вже зазначалося, ігрові поля у місті на сході України в основному мали доволі примітивний вигляд.

Важливим способом поширення знань про будівництво елементів футбольної інфраструктури у Львові була публікація брошур на вказану тематику. Наприкінці XIX – на початку XX століття вони виходили друком як польською, так і українською мовами. Зазначених практик ми не спостерігаємо у Харкові, де інформація про правила спорудження ігрових майданчиків з'явилася дякуючи іноземцям та поширювалася завдяки наявності у місті зразка для будівництва аналогів.

В обох населених пунктах футбольна інфраструктура поступово ставала частиною бізнес-проектів, мета яких полягала в отриманні прибутку від експлуатації відповідних майданчиків. Задля цього футбольні поля будували у комплексі з найбільш перспективними – тенісними. Це, як правило, приносило прибуток, адже корти регулярно орендувалися місцевими жителями – шанувальниками активного відпочинку. У Львові футбольні майданчики поєднували ще й із треками для вело- і мотоперегонів, що пояснюється реалізацією вказаних інфраструктурних проектів у ті часи, коли футбол ще не користувався великою популярністю серед містян.

Наприкінці XIX століття у Львові й Харкові не було можливості придбати або виготовити інвентар і екіпіровку для футболу. Наприклад, м'ячі, якими користувалися команди, були імпортованими – привезеними з Великої Британії або ж з Відня. Та вже на початку минулого століття в обох містах з'явилися об'єкти торгівлі й майстерні, де можна було придбати чи виготовити все необхідне для гри. Знання про ці вироби поширювалися у містах завдяки не лише завезеним із-за кордону зразкам, а й публікаціям, в яких описувалося, що представляв собою той чи інший спортивний інвентар. Втім, варто зазначити, що вказаний товар на той час не був ходовим, про що свідчить відсутність його реклами у львівських і харківських газетах.



## Література

1. Бондаренко А. Не бруківкою єдиною: історія промислового Львова. 2018. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/ne-brukivkoiu-iedynoiu-istoriia-promyslovoho-lvova> (дата звернення: 30.06.2022)
2. Войтюк В. Про важкі перші кроки футбольного малюка в Львові та Кракові. *Sportarena*. 2016. URL: <https://sportarena.com/football/kadri-z-istoriyi-kadri-szesc-1/> (дата звернення: 30.06.2022)
3. Грот Ю. И. 100 лет харьковскому футболу. Харьков: Золотые страницы, 2008, 432 с.
4. Історія зародження та розвитку футболу у Львові – «...тільки ві Львові!». URL: <http://galsports.com/news/istoriya-zarodzhennya-ta-rozvytku-futbolu-u-lvovi-tilky-vi-lvovi/48899.aspx> (дата звернення: 30.06.2022)
5. Лаврівський В. Копана (Association Football). Львів: Друкарня «Уділова», 1900, 18 с.
6. Мандзюк Д. Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині. 1909–1944. Львів: Вид-во Старого Лева, 2017, 416 с.
7. Откуда родом. Объединяя поколения. URL: <https://www.otkudarodom.ua/ru/search/node/%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%8B> (дата звернення: 30.06.2022)
8. Харьковский ипподром. URL: <https://zabytki.in.ua/ru/430/kharkovskii-ippodrom> (дата звернення: 30.06.2022)
9. Южный край, 1910, 8 май.
10. Яремко І. Минає 115 років відтоді, як у Львові був забитий перший гол. Львівська пошта. 2009, №75(813). URL: <https://lvivpost.net/sport/n/4987> (дата звернення: 30.06.2022)
11. Datatowel.in.ua : демографія, економіка, електоральна географія України. URL: <https://datatowel.in.ua/pop-composition/language-cities-1897> (дата звернення: 30.06.2022).
12. Державний архів Харківської області.

## References

1. Bondarenko A. Ne brukivkoiu yedynoiu: istoriia promyslovoho Lvova [Not a single cobblestone: the history of industrial Lviv]. 2018. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/ne-brukivkoiu-iedynoiu-istoriia-promyslovoho-lvova> (In Ukrainian).
2. Voitiuk V. Pro vazhki pershi kroky futbolnoho maliuka v Lvovi ta Krakovi. [About the difficult first steps of a football kid in Lviv and Krakow]. *Sportarena*. 2016. URL: <https://sportarena.com/football/kadri-z-istoriyi-kadri-szesc-1/> (In Ukrainian).
3. Grot Yu. I. 100 let kharkovskomu futbolu [100 years of Kharkiv football]. Kharkov: Zolotyie strannitsy, 2008, 432 s. (In Russian).
4. Istorii zarodzhennia ta rozvytku futbolu u Lvovi – «...tilky vi Lvovi!» [The history of the origin and development of football in Lviv – "... only in Lviv!"]. URL: <http://galsports.com/news/istoriya-zarodzhennya-ta-rozvytku-futbolu-u-lvovi-tilky-vi-lvovi/48899.aspx> (In Ukrainian).
5. Lavrivskij V. Kopana (Association Football) [Kopana (Association Football)]. Lviv: Drukarnia «Udilova», 1900, 18 s. (In Ukrainian).
6. Mandziuk D. Kopanyi miach. Korotka istoriia ukrainskoho futbolu v Halychyni. 1909–1944 [Kick the ball. Short history of Ukrainian football in Galicia. 1909–1944]. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva, 2017. 416 s. (In Ukrainian).
7. Otkuda rodom. Obedinyaya pokoleniya [Where are you from? United generations]. URL: <https://www.otkudarodom.ua/ru/search/node/%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%8B> (In Russian).
8. Kharkovskiy ippodrom [Kharkiv hippodrome]. URL: <https://zabytki.in.ua/ru/430/kharkovskii-ippodrom> (In Russian).
9. Yuzhnyy kray [South land], 1910, 8 may. (In Russian).
10. Iaremko I. Mynaie 115 rokiv vidtodi, yak u Lvovi buv zabytyi pershyi hol. Lvivska poshta [115 years have passed since the first goal was scored in Lviv. Lviv post office]. 2009, №75(813). URL: <https://lvivpost.net/sport/n/4987> (In Ukrainian).
11. Datatowel.in.ua: demohrafiia, ekonomika, elektoralna heohrafiia Ukrainy [Datatowel.in.ua: demography, economy, electoral geography of Ukraine]. URL: <https://datatowel.in.ua/pop-composition/language-cities-1897> (In Russian).
12. Derzhavny`j arxiv Xarkivs`koyi oblasti [State archive of Kharkiv region]. (In Ukrainian).